

SLRO Burgerschap Handelingsuggesties Versie maart 2024

Inleiding

In dit document vind je handelingsuggesties die passend zijn bij de kennis-, vaardigheden- en attitudedoelen die passend zijn bij SLRO Burgerschap. Van links naar rechts zijn de kolommen als volgt opgebouwd.

- Leerjaar
- Kennis-, vaardigheid- en attitudedoel
- Handelingsuggestie
- Verband met het pedagogisch handelen (Ossewaarde, 2022).
- Verband met de democratische basiswaarden, beschreven in het memorie van Toelichting, passend bij de Wet Burgerschap (Memorie van Toelichting Wet Actief burgerschap, 2019).

Inhoud

Inleiding.....	1
Model pedagogisch handelen	2
Democratische basiswaarden.....	3
Thema Samen.....	4
Thema Verschillen	9
Thema Schepping	14
Thema Digitaal	19
Thema Democratie.....	24
Thema Wereld.....	30
Methoden voor burgerschap	36
Bijlage 1	37
Bronvermelding.....	38

Model pedagogisch handelen

Ossewaarde (2022)

Democratische basiswaarden

Het algemeen grondrecht wat onder Burgerschap ligt is de menselijke waardigheid. In de Memorie van Toelichting is dit uitgewerkt in de drie democratische basiswaarden: vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Vervolgens worden deze concreet gemaakt in de onderstaande 8 punten. (Memorie van Toelichting Wet Actief burgerschap, 2019).

Grondrecht Europa	Democratische Basiswaarde	Concretisering
Menselijke waardigheid	Vrijheid	1. Vrijheid van meningsuiting
	Gelijkheid/gelijkwaardigheid	2. Bevordering van de autonomie
	Solidariteit	3. Gelijkheidsbeginsel
		4. Afwijzen van discriminatie
		5. Verdraagzaamheid
		6. Begrip/respect
		7. Verantwoordelijkheidsbesef
		8. Afwijzen van onverdraagzaamheid

Thema Samen

	Kennis	Vaardigheden	Attituden	Handelingssuggestie	Pedagogisch handelen	Democratische basiswaarde
Groep 1/2	<u>Ik weet dat ik een ander kan helpen.</u> <u>bijvoorbeeld uit Bijbelverhalen.</u>	<u>Ik kan iemand helpen met kleine klusjes.</u>	Als ik zie dat een jongen/meisje iets moeilijk vindt wil ik hem/haar helpen.	1V. Een ander helpen. Klusjeslijst opstellen in de klas. Kinderen die het moeilijk vinden om iemand anders te helpen, kunnen dan door middel van een klusje iemand anders helpen. 2V. Helper aanwijzen. In elke hoek/groepje iemand aanwijzen die de helper is en iemand helpt met spelen of werken. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 113-114) 3K. Anansi de spin De sprookjes van Anansi de spin vormen de basis van dit lesmateriaal waarmee leerlingen kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdsgenoten, leren ze een eigen mening te geven, te onderbouwen én de mening van anderen te begrijpen. Het lesmateriaal is gratis te downloaden. Op de website staan ook spelletjes en filmpjes. Anansi de spin - Wie niet sterk of groot is, moet slim zijn! (SLO, 2023)	1. Door het kind een klusje te geven leert een leerling verantwoordelijkheid te nemen . Stimuleer het kind om eerst zelf rond te kijken wie hij kan helpen. Lukt dit het kind niet, help dan het kind en geef hem een klusje. 2. Door een helper aan te wijzen leert het kind verantwoordelijkheid te nemen voor een ander kind uit de klas. Door in elke hoek een helper te hebben, leer je de kinderen om verantwoordelijkheid voor elkaar te nemen. 3. Aan de hand van deze sprookjes leren de kinderen het gezichtspunt van de ander in te nemen en zich te verbinden aan de ander.	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef 2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef 3. Je werkt aan de basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in vrijheid van meningsuiting en begrip/respect .
Groep 1/2	Ik vind het fijn om met vrienden en vriendinnetjes te spelen.	Ik kan met een jongen of meisje uit mijn groep praten.	<u>Als iemand in een hoek speelt, dan wil ik meedoen.</u>	Samen spelen. Maak naamkaartjes op het kiesbord met foto's van de kinderen erbij. Benoem bewust bij het kiesbord dat het kind iemand uitkiest waarmee het nog niet vaak heeft gespeeld of gewerkt. Hierdoor leert het kind om met andere kinderen te spelen en te werken.	Met deze activiteit leert het kind zich te verbinden aan andere kinderen, die hij/zij zelf niet snel uit zou kiezen. En zo leert het kind dat hij zich ook verbonden kan voelen met andere kinderen. → Sta bij het kiesbord wanneer de kinderen mogen kiezen.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel .

				(Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 129)	Stimuleer dat het kind, iemand uitkiest waar hij niet vaak mee in een hoek zit.	
Groep 3/4	Ik weet hoe ik met iemand anders samenleef, bijvoorbeeld uit Bijbelverhalen. Ik weet dat er problemen en ruzies zijn in de wereld. Ik weet dat we leven in een zondige wereld, waar het niet altijd gaat zoals God het heeft bedoeld.	<u>Ik kan kleine ruzies oplossen.</u> Ik kan luisteren naar een kind uit mijn klas. Ik kan begrijpen wat iemand anders bedoelt als ik naar hem luister.	Ik wil iemand anders begrijpen door naar hem te luisteren. Ik wil problemen met iemand anders oplossen (met hulp van juf/meester).	1. Ruzies oplossen. De leerkracht bedenkt meerdere casussen waar er mogelijkheid is tot ruzie/onenigheid. Laat de kinderen in rollenspel de ruzie oplossen. Presenteer het aan de klas en laat vervolgens andere kinderen tips en tops geven. 2. Ruzie oplossen: eerst zelf, dan juf/meester erbij. Als er een ruzie ontstaat probeert het kind eerst zelf deze ruzie op te lossen. Lukt dit niet, dan wordt de meester/juf erbij geroepen om het op te lossen. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 121-122)	1-2. Een rollenspel is ideale manier om (conflict) situaties te oefenen. Geef als leerkracht het goede voorbeeld , maar ook het niet perfecte voorbeeld hoe het moet. Besteed aandacht aan de vaardigheid luisteren . Die is heel belangrijk bij het oplossen van ruzies.	1-2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verdraagzaamheid .
Groep 3/4	<u>Ik weet hoe buitensluiten eruit ziet en ik weet dat buitensluiten niet leuk is.</u>	Ik kan opkomen voor kinderen die worden buitengesloten.	Ik wil ervoor zorgen dat pesten en/of buitensluiten stopt.	1K. De buitenstaander Een leerling gaat naar de gang. De andere kinderen in de klas gaan met elkaar praten, of iets anders leuks doen. Het kind van de gang komt terug en probeert contact te maken met andere kinderen. De andere kinderen moeten dit zien te voorkomen. Doe dit enkele keren. Bespreek na afloop hoe de buitenstaanders zich voelden en wat het met heen deed.	1-2. Bij een klassengesprek over buitensluiten is het waardevol om het gezichtspunt van de ander te benoemen. Waarom en hoe ervaarde het ene kind het? En hoe voelde het voor het andere kind? → Bespreek met de klas dat een veilige sfeer bij een klassengesprek erg belangrijk is, elk kind moet zich veilig voelen.	1-2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in afwijzen van onverdraagzaamheid .

				2K. Klassengesprek buitensluiten. Handvatten om dit gesprek te voeren zijn te vinden op: https://www.stoppestennu.nl/klassengesprek-over-buitensluiten	→ Buitensluiten kan een groot probleem zijn, neem signalen serieus en ga er waar nodig op in. Stimuleer de kinderen om elkaars gezichtspunt in te nemen.	
Groep 3/4	Ik weet hoe oneerlijke momenten eruit zien.	Ik kan zeggen wat ik vind wanneer ik iets oneerlijks zie.	Ik wil er iets van zeggen wanneer ik iets zie wat oneerlijk is.			
Groep 5/6	Ik weet hoe ruzies beginnen. Ik weet hoe je voor elkaar opkomt. Ik weet hoe je ruzies oplost.	<u>Ik kan ruzies in de klas oplossen (met hulp van de juf/meester).</u>	Ik wil ruzies uitpraten en oplossen.	Ruzies oplossen. Als er ruzie in de klas is geweest laat je eerst de kinderen afkoelen op een rustige plek. Vervolgens laat je beide partijen uitpraten wat er is gebeurd. Daarna laat je de kinderen op papier brainstormen wat de beste manier is om deze ruzie op te lossen. Dit mag worden geschreven, getekend wat dan ook. Tot slot kiezen de kinderen de beste oplossing en zetten ze hier hun handtekening + naam onder. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 160)	Dit is een uitgebreide activiteit om ruzies op te lossen. Het kind leert hier om naar elkaar te luisteren, vervolgens elkaars gezichtspunt in te nemen en dit leidt tot slot, tot verbinding. → Deze manier is intensief, maar zal zeker baat hebben voor leerlingen die vaak in de clinch liggen. Als je merkt dat sommige leerlingen vaak met elkaar ruzies hebben, kan dit een praktische werkvorm zijn.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel , verdraagzaamheid en begrip/respect .
Groep 5/6	Ik weet hoe ik iets voor de ander kan doen. Ik weet hoe ik een goede vriend voor iemand kan zijn.	<u>Ik kan spelletjes of opdrachten bedenken waarmee ik een ander kan helpen.</u>	<u>Ik wil voor anderen zorgen.</u>	Iemand helpen die iets minder leuks moet doen Voer het klassengesprek over dat het fijn is om elkaar te helpen, ook wanneer je minder leuke dingen moet doen. Benoem de voordelen en geef als leerkracht het goede voorbeeld (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 115)	Door dit klassengesprek leren de kinderen het gezichtspunt van de ander in te nemen en verantwoordelijkheid te nemen naar de ander.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef .

Groep 5/6	Ik zie oneerlijke situaties in de Nederlandse samenleving.	<u>Ik kan mijn mening geven over oneerlijke momenten in de Nederlandse geschiedenis.</u> Ik kan mijn mening geven over oneerlijke dingen in de Nederlandse samenleving.	Ik wil nadenken over oneerlijke situaties in de Nederlandse samenleving. Ik wil praten over oneerlijke situaties in de Nederlandse samenleving.	Les Slavernij – Vensterles Na deze les weten de kinderen: • dat Nederlandse kooplieden hebben gehandeld in slaven en kunnen ze deze periode plaatsen op de tijdskalk. • wat bedoeld wordt met de 'Driehoek van de slavenhandel'. • de volgende begrippen: WIC, Fort Elmina, slavenmarkt, plantage, ketenen, brandmerken, Marrons. • dat Nederland op 1 juli 1863 als een van de laatste landen slavernij officieel verbod. Slavernij - Vensterles - Canon van Nederland	In deze les krijgen je leerlingen veel informatie over slavernij. Ze worden over dit thema gevoed. Door samen de les uitvoerig te behandelen leren ze het gezichtspunt van de ander in te nemen. ➔ Een waardevolle les. Lees jezelf goed in. Leerlingen kunnen in deze les veel leren over slavernij en het gezichtspunt van de ander.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef en afwijzen van onverdraagzaamheid.
Groep 7/8	<u>Ik weet uit de geschiedenis dat mensen elkaar buitensloten.</u> <u>Ik weet dat mensen in Nederland elkaar buitensluiten.</u>	Ik kan opkomen voor mensen die buitengesloten worden.	<u>Ik wil opkomen voor mensen die buitengesloten worden.</u>	1K. Lessenserie de Brieven van Mia Lesmateriaal ontwikkeld om ingewikkelde thema's als oorlog en uitsluiting te bespreken https://www.debrievenvanmia.nl/in-de-klas/ 2A. Lesmateriaal Anne Frank Veelzijdig lesmateriaal van de Anne Frank stichting Om onderwerpen zoals de Tweede Wereldoorlog, de Holocaust, antisemitisme, vooroordelen en discriminatie bespreekbaar te maken en te behandelen. https://www.annefrank.org/nl/educatie/lesmateriaal/	1K. Deze lessenserie is ontwikkeld om oorlog en uitsluiting te bespreken. Met deze lessen leert het kind om het gezichtspunt van de ander in te nemen en zich verbonden te voelen met de ander. Kan goed geïntegreerd worden met geschiedenis en jullie SOVA-methode van de school. 2A. Anne Frank is natuurlijk heel bekend in Nederland. Veel kinderen (meiden) zullen zich in haar herkennen. Door haar dagboekstukjes voelen ze zich vast met haar verbonden. De kinderen leren door deze lessen het gezichtspunt van Anne in te nemen, zoals zij de oorlog beleefde. Tip: bezoek met de klas het Anne Frank Huis in Amsterdam. Hier leren de kinderen heel veel van!	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in begrip/respect en afwijzen van onverdraagzaamheid. 2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in begrip/respect en afwijzen van onverdraagzaamheid.

Groep 7/8	Ik weet dat mensen over de hele wereld elkaar buitensluiten.	Ik kan oplossingen voor oneerlijke situaties bedenken.	<u>Ik wil met anderen nadenken over hoe oneerlijke situaties opgelost kunnen worden.</u>	Lesmateriaal Buitensluiten <u>Les materiaal: Week tegen Pesten 'Buitensluiten'</u>	Met dit lesmateriaal wordt het gezichtspunt van de ander uitvoerig besproken. Hoe het kind buitensluiten ervaart. Uiteindelijk zorgt het zorgvuldig bespreken van buitensluiten, tot een onderlinge verbinding. Neem de tijd om dit lesmateriaal goed door te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in begrip/respect en afwijzen van onverdraagzaamheid.
Groep 7/8	<u>Ik weet hoe je ruzies op een rustige manier oplost.</u>	Ik kan op een rustige manier zelfstandig ruzies oplossen.	<u>Ik wil naar andere kinderen luisteren om samen problemen op te lossen.</u>	Lesmateriaal Lessonup https://www.lessonup.com/nl/lesson/3xRespect	Met dit lesmateriaal leert het kind om respect te hebben voor de ander, het kind verbindt zich aan de ander. Het kind ontwikkelt ook een luisterhouding, dit heeft ook alles met respect te maken.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel en begrip/respect.
Groep 7/8	<u>Ik zie wanneer iemand anders hulp nodig heeft en weet dat dit bij naastenliefde hoort.</u>	Ik kan iemand uit de klas bij de groep betrekken, zonder dat ik hiervoor iets terugverwacht.	<u>Ik wil iets doen voor iemand zonder hiervoor iets terug te verwachten.</u>	Activiteit: kan de leerstof uitleggen aan de ander Geef de klas een samenwerkingsopdracht. Of laat de kinderen die snel klaar zijn met de les de anderen helpen. Bespreek klassikaal hoe je hulp kan bieden en welk gedrag hierbij hoort. Voer het vervolgens uit en bespreek het na.	Door hulp te bieden aan de ander, verbindt het kind zich aan de ander en neemt het kind het gezichtspunt in van de ander.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef.

Thema Verschillen

	Kennis	Vaardigheden	Attituden	Handelingsuggestie	Pedagogisch Handelen	Democratische basiswaarde
Groep 1/2	<u>Ik weet dat iedereen gelijk is en niemand de baas mag spelen.</u>	<u>Ik zie dat alle kinderen verschillend zijn.</u> Ik kan met alle kinderen uit de klas spelen.	Ik wil met alle kinderen uit de klas spelen.	1K. Spellen met leider en volger. Maak tweetallen. Een leerling is de leider en de andere leerling moet volgen. Bijv. het spiegelen van bewegingen, dat de kinderen elkaars spiegelbeeld zijn. Of. Obstacleparcours in de gymzaal, laat de ene leerling geblinddoekt lopen en de andere volgen. 2V. Prentenboek <i>Grapje!</i> – Roxeanne Hazes Pesten is geen grapje! Dat ervaart Ziva, een zebra zonder strepen, meteen al op de eerste schooldag. Wat Ziva ook doet om in de smaak te vallen, klasgenoot Leeuw blijft treiteren. De andere klasgenoten lachen met hem mee en zo wordt het pestgedrag van Leeuw steeds erger. Totdat Ziva, met hulp van buurvrouw Uil, ingrijpt en de klas een verrassende ontdekking doet. Inclusief lesmateriaal, werkvormen en audio. Prentenboek Grapje + Iespakket	1K. Via deze spellen leert het kind, het voorbeeld te geven aan de ander. Voor de leerkracht is het belangrijk om zowel het niet – perfecte als het perfecte voorbeeld te geven bij het spiegelen. De leerkracht leert de kinderen dat de ene leerling verantwoordelijkheid neemt voor de andere leerling. Stimuleer deze aspecten! 2V. Door middel van dit prachtige prentenboek leert het kind dat pesten kan gebeuren op school, maar vooral ook dat iedereen anders is. Het kind leert het gezichtspunt van de ander in te nemen. Verdiep je goed in de website en het lesmateriaal. Het is een waardevolle les.	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef 2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in begrip/respect.
Groep 1/2	Ik weet dat de God alle mensen en kinderen anders heeft geschapen. <u>Ik weet dat elk kind gelijk is.</u>	Ik luister naar de juf of meester en andere kinderen.	Als ik speel met iemand, wil ik iets bedenken waar we het allebei mee eens zijn.	Filosofen doe je zo (Boek 29,90) Filosofen draagt bij aan burgerschap. In een democratische samenleving hebben burgers een goed denk- en oordeelsvermogen nodig, zijn ze tot dialoog in staat en weten om te gaan met verschil van mening. Boeken - Uitgeverij Damon - filosofie religie klassieke oudheid politiek zorg (SLO, 2023)	Door het filosoferen met kinderen schud je de kinderen doordat ze tot nieuwe inzichten komen over bepaalde onderwerpen. Ook leren ze het gezichtspunt van de ander in te nemen en creatief na te denken.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, verdraagzaamheid en begrip/respect .

	<u>ook al zijn er verschillen.</u>					
Groep 3/4	Ik weet dat het thuis bij kinderen uit mijn klas anders is dan bij mijzelf. Ik weet dat elk kind gelijk is, ook al zijn er verschillen.	Ik kan met iedereen hetzelfde omgaan, ook als iemand anders thuis anders leeft dan ik. <u>Ik kan vertellen wat ik vind van verschillen bij iemand anders thuis.</u>	Ik wil respect hebben voor de verschillende thuissituaties bij mijzelf en bij iemand anders. <u>Ik wil verschillen tussen mij en anderen accepteren.</u>	1. Mening vormen, meerdere werkvormen. <i>Think, pair, share.</i> Geef als leerkracht een stelling waar het kind wat van kan vinden. Think: laat het kind eerst zelf bedenken wat hij ervan vindt. Pair: deel de mening in een tweetal. Vervolgens klassikaal terugkoppelen. 2. Mening uiten a.d.h.v. educatief programma. Vaak wordt er in klassen wel het jeugdjournaal, of Koekeloere gekeken. Bespreek bijvoorbeeld klassikaal de stelling van de dag of bespreek met de kinderen wat ze hebben gezien en stel vragen als: wat ging er goed en wat kan er beter? Gebruik hiervoor bijlage 1 . (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 223-224)	1-2. Als leerkracht informeer je de kinderen over de stellingen en achtergrondthematiek (voeden). Door het bespreken van thema's en stellingen leren de kinderen nieuwe informatie over en van elkaar (schudden). → Twee laagdrempelige werkvormen, waardoor het kind leert om verschillen uit zijn omgeving te duiden. Stimuleer het kind om zelf een mening te vormen en niet die van een vriendje of leider uit de groep.	1-2. Je werkt aan de democratische basiswaarde vrijheid , concreet gemaakt in vrijheid van meningsuiting en bevordering van de autonomie .
Groep 3/4		<u>Ik kan vertellen wat de Bijbel zegt over verschillen die ik zie bij anderen thuis.</u> <u>Ik kan vertellen wat ik vind van verschillen in mijn omgeving.</u> Ik kan vertellen wat de Bijbel zegt over verschillen die	<u>Ik wil de verschillen die ik zie bij iemand anders vergelijken met wat de Bijbel zegt.</u>	Lesson up – Wat maakt jou jij? https://www.lessonup.com/nl/lesson/Wat_maat_jou_jij	Het kind leert in deze les zichzelf kennen. Wie ben ik en wat doe ik? Vervolgens kan het kind zich inleven in het gezichtspunt van de ander .	Je werkt aan de democratische basiswaarde vrijheid en solidariteit , concreet gemaakt in bevordering van de autonomie en begrip/respect .

		ik in mijn omgeving zie.				
Groep 5/6	Ik weet dat er verschillen en overeenkomsten zijn in de samenleving. Dit komt door geloof, cultuur en tradities. Ik weet dat alle mensen gelijk zijn.	<u>Ik kan met respect een gesprek voeren met mensen die anders zijn dan ik.</u> Ik kan met respect luisteren naar mensen die anders zijn dan ik.	Ik wil met respect omgaan met mensen die anders zijn dan ik.	Uit zijn mening. Laat de kinderen in kleine groepjes discussiëren over een (maatschappelijk) onderwerp. Elke leerling krijgt 8 lucifers en het lege doos staat in het midden. Elke keer als een leerling wat heeft gezegd moet hij de lucifer in het doosje stoppen. Hierdoor komt iedereen aan de beurt om zijn mening te geven. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 224)	Door deze werkvorm leert het kind om naar elkaar te luisteren . Als leerkracht informeer je de kinderen over de stellingen en achtergrondthematiek (voeden). Door het bespreken van thema's en stellingen leren de kinderen nieuwe informatie over en van elkaar (schudden). ➔ Deze werkvorm dwingt kinderen om goed naar elkaar te luisteren. Doordat er lucifers zijn, moeten kinderen goed nadenken wanneer ze willen en kunnen reageren. Hierdoor komt iedereen aan het woord.	Je werkt aan de democratische basiswaarden solidariteit en vrijheid, concreet gemaakt in begrip/respect, vrijheid van meningsuiting en bevordering van de autonomie .
Groep 5/6	Ik weet de verschillen tussen vriendschap en verliefdheid. <u>Ik weet hoe God vriendschap, verliefdheid en het huwelijk heeft bedoeld.</u>	<u>Ik kan vertellen wat de Bijbel zegt over vriendschap.</u> <u>Ik kan vertellen wat de Bijbel zegt over verliefdheid.</u> Ik kan vertellen wat de Bijbel zegt over het huwelijk.	Ik wil met respect omgaan met mensen die niet volgens de regels van de Bijbel leven.	Les Wonderlijk gemaakt 5.2 Verliefdheid en verkering Wonderlijk gemaakt 6.2 Vriendschap en meer	In de lessen van Wonderlijk gemaakt is het van belang dat je het kind voedt over de seksuele vorming. Mogelijk breng je kinderen op andere ideeën, ze worden geschud . Stimuleer om de kinderen het gezichtspunt van de ander en verantwoordelijkheid te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 5/6		<u>Ik kan met respect mijn mening geven</u>		Wonderlijk gemaakt 6.2 Vriendschap en meer	In de lessen van wonderlijk gemaakt is het van belang dat je	Je werkt aan de democratische basiswaarden

		<u>over vriendschap, verliefdheid en huwelijk.</u>			het kind voedt over de seksuele vorming. Mogelijk breng je kinderen op andere ideeën, ze worden geschud . Stimuleer om de kinderen het gezichtspunt van de ander en verantwoordelijkheid te nemen.	gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 7/8	Ik ken de belangrijkste verschillen tussen verschillende geloven, culturen en tradities in Nederland en ik weet wat de Bijbel daarover zegt.	Ik kan verschillen die ik in de samenleving zie uitleggen vanuit de Bijbel. Ik kan mijn mening geven over verschillen die ik in de samenleving zie.	<u>Ik wil ieder mens als persoon gelijk behandelen.</u>	Leren met strips Lesbrief met drie strips inclusief vragen over de kernwaarden: vrijheid, gelijkwaardigheid en ontmoeting https://www.openbaaronderwijs.nu/Striplesbrief	In deze lesbrief komen drie belangrijke kernwaarden van burgerschap aan bod: vrijheid, gelijkwaardigheid en ontmoeting. Door kennis te nemen van deze kernwaarden leert het kind het gezichtspunt van de ander in te nemen. Leuke aanrader voor creatieve leerlingen!	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in begrip/respect .
Groep 7/8		<u>Ik kan respectvol omgaan met anderen die van mij verschillen wat betreft cultuur, geloof of tradities.</u>	Ik wil verschillen accepteren die ik in de Nederlandse samenleving zie. Ik wil respectvol omgaan met mensen die van mij verschillen.	Boek: Kinderen die de wereld hebben veranderd – Floris van Straaten Dit boek vertelt de verhalen over kinderen wereldwijd, die hun stem durfden te laten horen. Ze spraken zich uit over bijvoorbeeld kinderarbeid, discriminatie, kind huwelijken, armoede, uitsluiting van onderwijs, oorlog, ziekten en hongersnood. De verhalen laten zien hoe twintig kinderen de aandacht vestigden op grote problemen in de samenleving en hoe zij een bijdrage hebben geleverd aan een oplossing. Meer inspirerend kan het bijna niet! https://krachtbronnen.nl/verhalen-vol-inspiratie.html	Via dit boek leert over kinderen die de wereld hebben veranderd. De kinderen uit het boek dienen als voorbeeld voor de kinderen. Als leerkracht ben jij ook elke dag het voorbeeld . Benoem dit en laat ook in je handelen zien als jij een keer het niet perfecte voorbeeld bent en hoe je daarmee om gaat. → Laat de kinderen op het eind een favoriet uitkiezen en deze verder uitwerken in een werkstuk of presentatie.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel .

Groep 7/8	<u>Ik ken de verschillende vormen van samenleven in Nederland en ik weet wat de Nederlandse wet en de Bijbel daarover zeggen.</u>	Ik kan respectvol mijn mening over verschillende vormen van samenwonen respectvol geven. Ik kan respectvol uitleggen wat de Bijbel zegt over verschillende vormen van samenwonen.	Ik wil respectvol omgaan met mensen die samenwonen op een manier die niet klopt met de Bijbel.	Les Wonderlijk gemaakt 8.3 Diversiteit	In de lessen van wonderlijk gemaakt is het van belang dat je het kind voedt over de seksuele vorming. Mogelijk breng je kinderen op andere ideeën, ze worden geschud. Stimuleer om de kinderen het gezichtspunt van de ander en verantwoordelijkheid te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef.
Groep 7/8	<u>Ik ken verschillende vormen van genderidentiteit en ik weet wat daarover in de wet staat en wat de Bijbel daarover zegt.</u>	<u>Ik kan respectvol mijn mening over verschillende genderidentiteiten geven.</u> <u>Ik kan respectvol vertellen wat de Bijbel zegt over verschillende genderidentiteiten.</u>	<u>Ik wil mensen met een andere genderidentiteit respecteren en accepteren als naasten.</u>	Les Wonderlijk gemaakt 7.1 Van jongen tot man en 7.2 Van meisje tot vrouw. Les Wonderlijk gemaakt 8.3 Diversiteit	In de lessen van wonderlijk gemaakt is het van belang dat je het kind voedt over de seksuele vorming. Mogelijk breng je kinderen op andere ideeën, ze worden geschud. Stimuleer om de kinderen het gezichtspunt van de ander en verantwoordelijkheid te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef.

Thema Schepping

	Kennis	Vaardigheden	Attituden	Handelingssuggestie	Pedagogisch Handelen	Democratische basiswaarde
Groep 1/2	Ik weet dat God alles goed heeft geschapen. <u>Ik weet dat ik netjes met de natuur om moet gaan.</u>	Ik gooi geen afval zomaar in de natuur.	Ik wil geen afval in de natuur gooien.	Lesidee Duurzaamheid Op de eerste dinsdag van september wordt de Duurzame Dinsdag-koffer overhandigd aan ons kabinet. De koffer zit vol met duurzame ideeën, afkomstig van mensen zoals jij en ik. Duurzaam of niet? Wat zit er in jullie Duurzame Dinsdag-koffer? Lesidee duurzaamheid Bron: https://www.nuffic.nl/wereldburgerschap/	Door de Duurzame Dinsdagkoffer leert het kind over duurzaamheid, de kinderen worden gevoed en hoe de kinderen Verantwoordelijkheid leren te nemen voor het milieu. → Een leuke leskoffer met inspirerende ideeën. De koppeling naar groep 1/2 moet wel worden gemaakt.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 1/2	<u>Ik weet dat ik afval in de prullenbak moet doen en niet zomaar in de natuur mag gooien.</u> Ik weet dat papier in de papierbak moet en fruitschillen in de groene bak. Zo zorg ik goed voor Gods schepping.	Ik kan afval in de goede prullenbak doen.	Ik wil afval in de goede prullenbak doen.	Knutsel met duurzame materialen Laat kinderen bierdopjes, schroefjes, blikjes etc. meenemen van thuis en laat ze er op school een robot o.i.d. van maken. Hierdoor leren kinderen dat ze van spullen die ze normaal in de prullenbak gooien ook mooie dingen mee kunnen maken.	Door duurzaam met materialen om te gaan en ze her te gebruiken, leert het kind om verantwoordelijk om te gaan met afval. Vervolgens kunnen de kinderen hun creativiteit in de knutsel die ze maken. Met deze opdracht creëer je bewustwording en verantwoordelijkheid bij de kinderen.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 1/2	<u>Ik weet dat water heel erg belangrijk is.</u>	Ik kan zuinig zijn met drinkwater.	<u>Ik wil zuinig zijn met drinkwater.</u>	Schoon drinkwater Lessen over schoon drinkwater, ontwikkeld door Vitens https://www.lesjedorst.nl/	In deze lessen van Vitens zit veel informatie over schoon drinkwater en hoe de kinderen verantwoordelijkheid leren	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef

					te nemen voor schoon drinkwater. Een grote variatie aan lessen over schoon drinkwater.	
Groep 3/4	Ik weet waarom een kringloopwinkel goed is voor de schepping.	Ik kan vertellen waarom het goed is om gebruikte/ tweedehands spullen te kopen.	Ik wil tweedehands spullen kopen omdat dit goed is voor de schepping.			
Groep 3/4	<u>Ik weet hoe mensen de natuur vies maken, ik weet dat dit slecht is voor de schepping.</u>	<u>Ik houd de schepping schoon door mijn afval in de goede prullenbak te gooien.</u>	Ik wil helpen om mijn straat/wijk schoon te houden.	Lessen over (zwerf)afval https://aandeslagmetafval.nl/lesmateriaal/po456	Met deze les over zwerfafval leert het kind om zijn verantwoordelijkheid te nemen over zwerfafval en wat oplossingen zijn voor zwerfafval. Stimuleer de kinderen om verantwoordelijkheid te nemen voor een schone wereld.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef
Groep 5/6	<u>Ik weet dat schoon drinkwater heel belangrijk is en waar drinkwater vandaan komt.</u>	<u>Ik kan uitleggen waarom schoon drinkwater belangrijk is.</u> <u>Ik kan uitleggen wat we kunnen doen om ervoor te zorgen dat er genoeg drinkwater blijft.</u>	Ik wil de natuur niet vervuilen met afval.	Schoon drinkwater Lessen over schoon drinkwater, ontwikkeld door Vitens https://www.lesjedorst.nl/	In deze lessen van Vitens zit veel informatie over schoon drinkwater en hoe de kinderen verantwoordelijkheid leren te nemen voor schoon drinkwater. Een grote variatie aan lessen over schoon drinkwater.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef
Groep 5/6	<u>Ik weet het verschil tussen recyclebaar afval en gewoon afval.</u>	Ik kan afval recycleren.	Ik wil afval recycleren. Ik wil ervoor zorgen dat ik minder afval gebruik.	Lesmateriaal Greenpeace, 28 lessen! https://www.greenpeace.org/nl/lesmaterialen/	Meerdere aspecten van pedagogisch handelen	Je werkt aan de democratische basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit .

	Ik weet hoe een milieustraat werkt.					
Groep 5/6	<u>Ik weet dat natuur en schone lucht belangrijk zijn om gezond te kunnen leven.</u>	Ik kan ervoor zorgen dat het in mijn omgeving schoon blijft.	<u>Ik wil zorgen voor een schone en gezonde omgeving.</u>	1K. Groen en gezond: samen duurzaam bouwen. Leer over problemen als fijnstof en werk samen aan duurzame oplossingen. Lesidee duurzaamheid Bron: https://www.nuffic.nl/wereldburgerschap/ 2A. Lessenserie luchtvervuiling GGD-Amsterdam ggd.amsterdam.nl/luchtkwaliteit/lespakket	1K. Door deze lessen over duurzaamheid leren de kinderen over problemen van fijnstof (voeden). Door aan de slag met te gaan met oplossingen voor dit probleem wordt hun creativiteit gestimuleerd. 2A. In deze lessenserie leren de kinderen over luchtvervuiling in Amsterdam. Mede met het attitudedoel leren de kinderen om hun verantwoordelijkheid te nemen voor een schone en gezonde omgeving. Koppeling kan gemaakt worden met de corona tijd, toen er ook goed geventileerd moest worden in de klassen (en andere plaatsen).	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel 2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef
Groep 7/8	Ik weet wat rentmeesterschap is en ik weet dat wij de aarde 'te leen' hebben.	Ik kan uitleggen hoe je rentmeesterschap ziet in deze wereld.	Ik wil als rentmeester verantwoordelijkheid nemen voor de schepping.			
Groep 7/8	<u>Ik weet wat fossiele brandstoffen zijn</u>	<u>Ik kan keuzes maken om</u>	Ik wil verstandig met energie omgaan.	Video Fossiele brandstoffen Energie uit steenkool (schooltv.nl)	Door deze video leren de kinderen over de energie uit steenkool. Geef de kinderen	Je werkt aan de democratische basiswaarde vrijheid , concreet gemaakt

	<u>en ik weet wat hiervan de voor- en nadelen zijn.</u> Ik weet welke regels de Nederlandse overheid neemt om energie te besparen en duurzame energie te gebruiken.	<u>energie te besparen.</u>			informatie over dit onderwerp, vertel je eigen ideeën en stel kritische vragen. Je bent dan het niet perfecte voorbeeld voor de klas en je voedt en schudt de kinderen.	in bevordering van de autonomie.
Groep 7/8	Ik weet wat de ecologische voetafdruk is.	<u>Ik kan een gesprek voeren over hoe mensen ervoor kunnen zorgen dat ze minder het milieu vervuilen.</u>	Ik wil nadenken over mijn ecologische voetafdruk. Ik wil nadenken over mijn ecologische voetafdruk en hoe ik die kan verkleinen.	1V. Kleding en duurzaamheid Lesidee duurzaamheid Bron: https://www.nuffic.nl/wereldburgerschap/ 2A. Les Ecologische Voetafdruk Webquest https://ecologische-voetafdruk.webkwestie.nl/	1V. In deze duurzame les leert het kind om verantwoordelijk om te gaan met oude kledingstukken. Daarnaast kan het kind zijn creativiteit kwijt in deze opdracht. 2A. Als leerkracht ben jij het (niet) perfecte voorbeeld. Je kan aan de klas laten zien op welke manier jij wel ecologisch bezig bent, maar ook waar het beter. Leer de kinderen (en jezelf) om verantwoordelijkheid te nemen voor je ecologische keuzes. ➔ Geef eerst informatie over de ecologische voetafdruk.	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef 2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef

					→ Vul de vragenlijst individueel in, ook als leerkracht en bespreek de resultaten.	
Groep 7/8	<u>Ik weet wat CO₂ is en dat O₂ belangrijk is voor ons leven.</u>	Ik kan milieuvuilers in mijn omgeving herkennen. Ik kan vertellen wat de gevolgen zijn van milieuvuiling.	<u>Ik wil nadenken over de risico's van CO₂-uitstoot.</u> <u>Ik wil verantwoordelijkheid nemen voor mijn CO₂-uitstoot.</u>	Lessen serie luchtvervuiling GGD- Amsterdam ggd.amsterdam.nl/luchtqualiteit/lespakket	In deze lessenserie leren de kinderen over luchtvervuiling in Amsterdam. Mede met het attitudedoel leren de kinderen om hun verantwoordelijkheid te nemen voor een schone en gezonde omgeving. Koppeling kan gemaakt worden met de corona en goed ventileren.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef
Groep 7/8	<u>Ik ken de oorzaken van het broeikas effect en de maatregelen om dit te kunnen remmen of stoppen.</u>	Ik kan een gesprek voeren over het belang van netjes omgaan met de schepping.	Ik wil nadenken over het broeikas effect. Ik wil gesprekken voeren over het broeikas effect.	Les van Greenpeace over klimaatverandering Lesmateriaal voor op school - NEMO Science Museum	In deze les van Greenpeace leert het kind om verantwoordelijkheid te nemen over zijn energiegebruik. → Refereer naar de oorlog tussen Rusland en Oekraïne en het belang van zuinig omgaan met energie. Maak vervolgens de koppeling met klimaatverandering.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef

Thema Digitaal

	Kennis	Vaardigheden	Attituden	Handelingsuggestie	Pedagogisch Handelen	Democratische basiswaarde
Groep 1/2	<u>Ik weet dat ik niet te lang achter mijn schermje kan.</u>	Ik kan zeggen dat ik niet te lang achter mijn schermje kan.	Ik wil thuis en op school ook andere dingen doen, dan achter een schermje.	Impulsen onderdrukken – werkvorm kijken is stoppen. Ga met de kinderen naar een gymzaal. Leerkracht aan de ene kant. Leerlingen aan de andere kant. Leerlingen moeten naar de overkant lopen. Ze mogen alleen lopen als jij niet kijkt. Wie loopt als jij kijkt is af. Opdracht kan ook met een instrument. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 253)	In deze les leren de kinderen hun impulsen te onderdrukken. Als leerkracht moet je dit je kinderen leren (voeden) en de kinderen leren dat ze hier hun verantwoordelijkheid in nemen. → Impulsonderdrukking kan lastig zijn voor kleuters. Oefen het bijvoorbeeld ook met, wie het langst stil kan zijn in de kring. Het is een mooie oefening om met de impulsbeheersing van de kinderen aan de slag te gaan.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef
Groep 1/2	Ik weet wanneer een filmpje of spelletje niet bij de Bijbel past.	Ik kan zeggen of een filmpje of spelletje bij de Bijbel past.				
Groep 3/4	<u>Ik weet dat ik niet te lang achter mijn schermje kan.</u>	Ik kan mij houden aan de tijd die ik achter mijn schermje mag.	Ik wil erop letten dat ik niet te lang achter mijn schermje zit.	Lespakket Zit met pit https://zitmetpit.nl/lespakket/	In deze les worden de kinderen gevoed en geschud . Ze leren te luisteren en het gezichtspunt van de ander in te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 3/4	<u>Ik ken de verschillen tussen de verschillende soorten digitale media.</u>	Ik kan vertellen waarvoor apps, games, filmpjes en sociale media		Methode digitale geletterdheid bij jou op school. Stapp, Faqta, Basicly, week van de Mediawijsheid.	Alle aspecten van pedagogisch handelen.	Je werkt aan alle democratische basiswaarden.

		voor worden gebruikt.				
Groep 3/4	Ik weet wat de Bijbel zegt over het spelen van games of het bekijken van video's.	Ik kan vertellen wanneer een filmpje of game past bij de Bijbel.	Ik wil erop letten dat de filmpjes die ik kijk passen bij de Bijbel. Ik wil erop letten dat de games die ik speel passen bij de Bijbel.	Methode digitale geletterdheid bij jou op school. Stapp, Faqta, Basicly, week van de Mediawijsheid.	Alle aspecten van pedagogisch handelen.	Je werkt aan alle democratische basiswaarden.
Groep 5/6	<u>Ik weet dat digitale media verslavend zijn en dat ik mij hierdoor slechter kan concentreren.</u>	Ik kan vertellen hoe lang ik op mijn scherm mag. <u>Ik kan vertellen wanneer sociale media verslavend zijn.</u>	Ik wil kritisch op mijn schermtijd letten.	Lesposters over verslaving (aan sociale media) Tegen een kleine betaling kan je aan de hand van een poster het gesprek aangaan over verslaving aan sociale media. https://www.dms-educatief.eu//verslaving	Bij deze posters over digitale verslaving is het belangrijk dat je als leerkracht het rolmodel bent, hierbij geef je het (niet) perfecte voorbeeld . Vertel dat de kinderen zelf Verantwoordelijk zijn voor wat ze zien en doen op het internet. Vertel over jezelf wat jij de mooie en minder mooie kanten vindt van social media. Dat bijna elk mens hier gevoelig voor is.	Je werkt aan de democratische basiswaarden vrijheid en solidariteit , concreet gemaakt in bevordering van de autonomie en verantwoordelijkheidsbesef
Groep 5/6	Ik weet hoe ik omga met anderen op sociale media. <u>Ik weet wat cyberpesten is.</u>	Ik kan vriendelijk en netjes omgaan met andere mensen op sociale media.	<u>Ik wil mij netjes gedragen op sociale media.</u>	1K. Film Mina Moes Week tegen pesten + verwerking Lessonop https://www.stoppestenu.nl/les-ideefilm-mina-moes 2K. Lespakket Dolfje Weerwolfje – Week tegen Pesten 2022 https://www.stoppestenu.nl/lespakket-dolfje-weerwolfje	1K. Via deze les over cyberpesten leren de kinderen het Gezichtspunt van de ander van de ander in te nemen. Pesten is en blijft een heikel punt. Benadruk wat pesten kan doen met de gepeste. Daag de kinderen uit met vragen als: 'hoe zou jij je voelen als...' of 'wat zou jij vinden wanneer...'	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef en afwijzen van onverdraagzaamheid . 2. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in

		Ik kan cyberpesten herkennen.			2K. Via deze les over pesten leren de kinderen het Gezichtspunt van de ander van de ander in te nemen. Door elkaar gezichtspunt in te nemen word je verbonden aan elkaar. Benadruk wat pesten kan doen met de gepeste. Daag de kinderen uit met vragen als: 'hoe zou jij je voelen als...' of 'wat zou jij vinden wanneer...'	verantwoordelijkheidsbesef en afwijzen van onverdraagzaamheid.
Groep 5/6	Ik weet hoe ik omga met sociale media, films en games op basis van de Bijbel.	Ik kan vertellen wanneer een film of game past bij de Bijbel.	Ik wil ervoor zorgen dat mijn sociale media gebruik past bij de Bijbel. Ik wil ervoor zorgen dat de games die ik speel passen bij de Bijbel. Ik wil ervoor zorgen dat de films die ik kijk passen bij de Bijbel.	Methode digitale geletterdheid bij jou op school. Stapp, Faqta, Basicly, week van de Mediawijsheid.	Alle aspecten van pedagogisch handelen.	Je werkt aan alle democratische basiswaarden.
Groep 5/6	<u>Ik weet dat er nepnieuws wordt verspreid op sociale media.</u>	Ik kan vertellen hoe je eerlijke informatie op	Ik wil dat de informatie die ik gebruik eerlijk is.	Les: Klassesetv.nl https://klassesetv.nl/pakket/nepnieuws.html	Met dit lespakket worden de kinderen gevoed met informatie over nepnieuws.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in afwijzen van discriminatie en onverdraagzaamheid.

	<u>Ik herken nepnieuws op sociale media.</u>	het internet kan vinden. Ik kan nepnieuws herkennen.				
Groep 7/8	Ik weet dat sociale media verslavend is.	Ik kan manieren bedenken om grenzen te geven aan mijn schermtijd.	Ik wil kritisch naar mijn schermtijd kijken.			
Groep 7/8	Ik ken de voordelen en gevaren van het delen van informatie op sociale media.	Ik kan vertellen wat ik wel en niet digitaal kan delen.	<u>Ik wil keuzes maken over wat ik deel op sociale media.</u>	Gastles Jeugd en Media Jeugd & Media gastlessen Voor de klas	In deze gastles worden de kinderen gevoed en geschud . Ze leren te luisteren en het gezichtspunt van de ander in te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 7/8	<u>Ik weet wat intieme media zijn en ik weet de risico's van het plaatsen van foto's op sociale media.</u>	Ik kan vertellen wat intieme media zijn. Ik kan mij betrouwbaar presenteren op digitale media.	Ik wil mij betrouwbaar presenteren op sociale media.	Wonderlijk gemaakt Les 7.7 Niet alles is normaal Les 8.2 Identiteit en intimiteit	In de lessen van wonderlijk gemaakt is het van belang dat je het kind voedt over de seksuele vorming. Mogelijk breng je kinderen op andere ideeën, ze worden geschud . Stimuleer om de kinderen het gezichtspunt van de ander en verantwoordelijkheid te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 7/8	<u>Ik weet wat groepsdruk is bij sociale media.</u> Ik weet welke verantwoorde-	Ik kan ingrijpen wanneer iemand digitaal gepest wordt.	<u>Ik wil voor anderen opkomen wanneer iemand wordt gepest.</u>	Les Instagram van Kennisnet https://www.kennisnet.nl/lestip_instagram	Via deze lesbrief leren de kinderen het gezichtspunt van de ander in te nemen, verantwoordelijkheid te nemen en te luisteren naar de ander.	Je werkt aan de democratische basiswaarden vrijheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, begrip/begrip/respect en afwijzen van onverdraagzaamheid .

	lijkheid ik heb bij digitaal pesten.		<u>bijvoorbeeld in een groepsapp.</u>			
Groep 7/8		<u>Ik kan vertellen waarom ik bepaalde keuzes maak op het internet.</u> Ik kan vertellen hoe mijn keuzes op internet passen bij de Bijbel.	Ik wil verantwoorde lijkheid nemen voor mijn digitale gedrag. Ik wil letten op mijn digitale gedrag en kijken hoe dit past bij de Bijbel.	Mediaspel Het mediaspel draagt bij aan de bevordering van mediawijsheid bij ouders/opvoeders en kinderen en is mede mogelijk gemaakt door Mediawijzer.net. Download het mediaspel Beeld & Geluid (beeldengeluid.nl)	In het mediaspel leren de kinderen meer informatie over mediawijsheid (voeden). Door het spel leren de kinderen hun verantwoordelijkheid te nemen op het gebied van mediawijsheid en is het belangrijk dat ze kunnen leren van een (niet perfect) voorbeeld. Een mooie opdracht voor een vrij moment in de klas, of voor thuis om met de ouders te spelen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden vrijheid en solidariteit, concreet gemaakt in bevordering van de autonomie en verantwoordelijkheidsbesef

Thema Democratie

	Kennis	Vaardigheden	Attituden	Handelingssuggestie	Pedagogisch Handelen	Democratische basiswaarde
Groep 1/2	<u>Ik ken de regels in de klas.</u> <u>Ik weet dat de regels voor iedereen zijn.</u>	Ik houd me aan de regels.	Ik wil mij aan de regels van juf/meester houden.	Kringgesprek over regels Voer een kringgesprek over de regels die gelden in de klas, bij voorkeur aan het begin van het schooljaar of na de vakantie. Uitbreiding: kies per week een regel van de week. Schrijf deze op het bord en schrijf de namen erbij van de kinderen die hierin uitblinken en deel evt. aan het eind van de week een kleine beloning uit.	In een kringgesprek leren de kinderen naar elkaar te luisteren en zich te verbinden aan de ander.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verdraagzaamheid .
Groep 1/2	Ik weet dat ik andere kinderen de regels uit de klas mag vertellen.	<u>Ik bedenk een regel bij het spelen.</u>	<u>Ik wil praten over de regels.</u>	Plan maken voor het spelen in een hoek. Laat leerlingen in de verschillende hoeken samen afspraken maken hoe ze het beste met elkaar kunnen spelen. Ga halverwege of achteraf met de kinderen in gesprek hoe het is gegaan. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 128)	Door het maken van afspraken in hoeken, is het belangrijk dat de kinderen de handeling luisteren inzetten. Door naar elkaar te luisteren voelen de kinderen zich verbonden met elkaar. Maak per hoek de afspraken. Kom vervolgens tijdens het spelen in de hoeken langs om te bespreken hoe het gaat.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in begrip/respect
Groep 1/2	<u>Ik weet dat ik een ander uit laat praten.</u>	Ik luister naar de juf en andere kinderen. <u>Ik praat niet door iemand heen.</u>	<u>Ik wil naar de juf of naar een jongen/meisje luisteren.</u> <u>Ik wil niet door de juf/jongen/meisje heen praten.</u>	1K, V. Kringgesprek. Een leerling vertelt zijn verhaal in de kring. Alle leerlingen luisteren goed naar wat de ene leerling vertelt. Vervolgens moet een andere leerling terug vertellen wat er gezegd is. Daarbij mogen leerlingen ook vragen stellen over het verhaal. 2A. Lessonup: Ik luister! https://www.lessonup.com/nl/lesson/ik-luister	1-2. Een leerling vertelt, de rest luistert . Luisteren leidt tot verbinding en tot het innemen van elkaars gezichtspunt . Doordat de kinderen vragen aan elkaar mogen stellen, worden ze gedwongen om elkaars gezichtspunt in te nemen. Focus hierop.	1-2. Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginselen en begrip/respect .

Groep 3/4	<u>Ik weet dat iedereen mag zeggen wat hij vindt.</u>	Ik kan zeggen wat ik vind in de klas of in een groepje.	Ik wil zeggen wat ik vind in de klas of in een groepje.	Stemmen Bedenk met de klas een tiental stellingen waarover gestemd kan worden. Stem eerst met de handen of met zitten/staan. Laat daarna ook de kinderen beargumenteren waarom ze iets vinden, zodat ze leren hun mening te onderbouwen.	Door stemmingen te organiseren in de klas leert het kind naar de ander te luisteren en het gezichtspunt van de ander in te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarden vrijheid en gelijkheid, concreet gemaakt in bevordering van de autonomie en gelijkheidsbeginsel.
Groep 3/4	<u>Ik weet dat er regels en afspraken zijn.</u>	Ik kan de regels vertellen (thuis, school etc.) <u>Ik kan mij houden aan de regels (thuis, school etc.)</u>	Ik wil mij houden aan de regels in de klas of thuis.	Volgt de groepsregels – regel centraal stellen. Stel elke week een regel centraal. Als de klas de regel goed opvolgt, komt er een beloning.	Groepsregels zijn cruciaal in een gezond klasklimaat. Kinderen hebben de verantwoordelijkheid om naar deze regels te luisteren, voor zichzelf, maar ook voor de ander. Stimuleer de verantwoordelijkheid bij kinderen voor het volgen van een groepsregel. Beloon de kinderen eind van de week als het goed is gegaan.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef
Groep 3/4	Ik weet, als ik samen met iemand speel, we niet altijd kunnen doen wat ik wil.	Ik kan in een groep stemmen als wij het samen niet eens zijn.	Ik wil mij houden aan afspraken die er zijn gemaakt.			
Groep 3/4	Ik weet dat ik samen met anderen over regels moet praten.	<u>Ik kan begrijpen wat iemand anders voelt als ik naar hem luister.</u>	Ik wil iemand anders uit laten praten als ik naar hem luister.	Kan begrijpen wat een ander niet leuk vindt omdat hij het zelf niet leuk vindt. Door middel van een rollenspel alledaagse situaties uitspelen en nabootsen. Bespreek de verschillende rollen en hoe ze zich daar in kunnen voelen. Bespreek de rollenspellen na. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 290)	Door middel van rollenspel leren de kinderen het gezichtspunt van de ander in te nemen. Door dit te doen, leren de kinderen zich aan elkaar te verbinden. → Bedenk of zoek rollenspellen uit het dagelijkse leven van kinderen.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in verdraagzaamheid en begrip/respect.

					Door rollenspel leren de kinderen om te verbinden en het gezichtspunt van de ander in te nemen. Doordat ze de situatie van een afstand bekijken.	
Groep 3/4	Ik weet wat de Bijbel zegt over de Nederlandse regels/wetten.	Ik kan uitleggen waarom ik mij aan de regels van de Nederlandse wet moet houden, vanuit de Bijbel.	Ik wil mij aan de Nederlandse wetten en regels houden.			
Groep 5/6	Ik weet dat iedereen zijn eigen mening heeft.	<u>Ik kan mijn mening delen over een nieuwsonderwerp in de klas of een klein groepje.</u>	<u>Ik wil mijn mening over nieuwsonderwerpen delen in de klas of een klein groepje.</u>	1V. Uit zijn mening. Laat de kinderen in kleine groepjes discussiëren over een (maatschappelijk) onderwerp. Elke leerling krijgt 8 lucifers en het lege doos staat in het midden. Elke keer als een leerling wat heeft gezegd moet hij de lucifer in het doosje stoppen. Hierdoor komt iedereen aan de beurt om zijn mening te geven. (Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies, 2018, p. 224) 2A. Durft een (andere) keuze te maken dan zijn omgeving. Hiervoor zijn er verschillende lesideeën. Think, pair, share. Eerst alleen bedenken, dan in tweetallen en vervolgens in de klas. Keuzes op het bord schrijven en met een memo de keuze van het kind op laten plakken.	1V. Door in gesprek te gaan over (maatschappelijke) onderwerpen leren de kinderen naar elkaar te luisteren. Door te leren van en over elkaar, worden de kinderen geschud. 2A. Bij het maken van keuzes kan groepsdruk een grote rol spelen. Met deze werkvormen leert het kind om zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen bij het maken van keuzes. De kinderen leren hier van elkaars keuzes en zo kunnen eigen opvattingen worden geschud. Zet verschillende manieren in om een kind tot keuzes te laten komen. Hierdoor leren	1. Je werkt aan de democratische basiswaarden solidariteit en vrijheid, concreet gemaakt in begrip/respect, vrijheid van meningsuiting en bevordering van de autonomie. 2. Je werkt aan de democratische basiswaarde vrijheid, concreet gemaakt in vrijheid van meningsuiting en bevordering van de autonomie.

				Of een kahoot/mentimeter om de mening van leerlingen (anoniem) te inventariseren	de kinderen om hierin te groeien, of juist te minderen.	
Groep 5/6	Ik weet wat een democratische manier is om samen een beslissing te nemen.	Ik kan in mijn klas een stemming organiseren om samen een beslissing te nemen.	Ik wil op een democratische manier afspraken maken met de groep. Ik wil mij houden aan op een democratische manier gemaakte afspraken.			
Groep 5/6	<u>Ik weet hoe de politiek in mijn gemeente is geregeld.</u> <u>Ik ken de woorden: burgemeester, wethouder en college en ik weet wat hun taken zijn.</u>	Ik kan vertellen waarom de politiek in mijn gemeente belangrijk is. Ik kan vertellen waar ik politieke keuzes terug kan zien in mijn omgeving.	<u>Ik wil later gaan stemmen bij verkiezingen.</u> Ik wil het gesprek aan gaan over politiek.	Lessonup: Elke stem telt (gemeenteraadsverkiezingen) https://www.lessonup.com/nl/lesson/elke-stem-telt	Via deze les krijgen de kinderen voeding over het stemproces, de opkomst en de werking van de gemeenteraad. Vervolgens gaan ze creatief aan de slag met een burgerinitiatief.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in bevordering van de autonomie en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 5/6	<u>Ik weet dat er in mijn stad/dorp verschillende regels zijn.</u>	Ik kan mij in de samenleving aan de regels houden. Ik kan vertellen waarom het belangrijk is om mij in het openbaar aan regels te houden.	Ik wil mij houden aan afspraken die ik met de groep heb gemaakt. Ik wil rekening houden met anderen doordat ik mij aan regels en afspraken houd.	Waar geldt welke regel? De leerkracht houdt een kringgesprek over regels en afspraken thuis, klas, kerk, school of stad. Vervolgens deelt de leerkracht aan de kinderen een a4, of in groepjes een a3 uit. Dit papier is verdeeld in vier vakken, met gebieden waar regels gelden.	Voed de kinderen met regels en afspraken in de verschillende situaties.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel .

		Ik kan uitleggen waarom ik mij soms niet aan de regels houd en waarom ik dat dan doe.		Denk aan: thuis, klas, kerk, school, stad. De kinderen brainstormen (in groepjes) over de regels die waar gelden. Vervolgens bespreek en reflecteer je op de uitkomsten met de klas.		
Groep 5/6	Ik weet dat regels van de overheid voor iedereen zijn.	Ik kan mij aan de wet houden, zolang dit hoort bij de regels uit de Bijbel. Ik kan mij ook aan regels houden als ik ze zelf niet belangrijk vind.	Ik wil mij aan de wet houden, ook als ik deze regels zelf niet belangrijk vind.			
Groep 7/8	<u>Ik weet hoe het stemmen voor de Tweede Kamer gaat.</u>	Ik kan een kleine verkiezing organiseren. Ik kan de voor- en nadelen van het Nederlandse kiesstelsel benoemen.	<u>Ik wil (in de toekomst) actief bezig zijn met politiek door te gaan stemmen.</u> Ik wil (in de toekomst) met anderen in gesprek gaan over de politiek.	1K. Lespakketten ProDemos Thema's: Kinderrechtswinkel, Democracy en Kinderverkiezingen https://prodemos.nl/lespakketten 2A. Lesson Up https://www.lessonup.com/nl/lesson/elke-stem-telt	1K. In de mooi ontworpen lespakketten van ProDemos leren (voeden) de kinderen over de werking van de politiek en de verantwoordelijkheid die hoort bij het nemen van politieke beslissingen. 2A. Via deze les krijgen de kinderen voeding over het stemproces, de opkomst en de werking van de tweede kamer.	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in verantwoordelijkheidsbesef 2. Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in bevordering van de autonomie en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 7/8	<u>Ik ken verschillende politieke partijen en hun visies/meningen.</u>	<u>Ik kan de verschillende standpunten van politieke partijen verwoorden.</u>	Ik wil mijn manier van denken vergelijken met verschillende	Lesmateriaal de derde kamer https://basisonderwijs.online/lespakket-de-derde-kamer	Met dit leuke lesmateriaal met als thema 'de derde kamer' leren de kinderen over de werking van de democratie (voeden).	Je werkt aan de democratische basiswaarden solidariteit , concreet gemaakt in

			politieke manieren van denken.			gelijkwaardigheid en solidariteit
Groep 7/8	<u>Ik weet wat de Bijbel zegt over de overheid.</u>	<u>Ik kan uitleggen hoe de Bijbel over de overheid spreekt en wat voor invloed de overheid heeft op het samenleven.</u>	<u>Ik wil de wetten van de overheid opvolgen, als deze wetten kloppen met wat de Bijbel zegt.</u>	Bijbelvertellingen	Door de Bijbelvertellingen worden de kinderen gevoed met kennis over de Bijbel, mogelijk worden ze hierdoor ook geschud in hun bestaande opvattingen. Maak de koppeling met het gezichtspunt van de ander en het verbinden met de ander.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel en verdraagzaamheid .
Groep 7/8	Ik weet wat het gelijkheidsbeginsel is. <u>Ik weet wat de Bijbel zegt over 'vrijheid' en 'gelijkheid'.</u>	Ik kan vertellen waarom gelijkheid belangrijk is. Ik kan voorbeelden geven van schending van rechten in de wereld. <u>Ik kan vertellen hoe de Bijbel omgaat met 'vrijheid' en 'gelijkheid'.</u>		Bijbelvertellingen	Door de Bijbelvertellingen worden de kinderen gevoed met kennis over de Bijbel, mogelijk worden ze hierdoor ook geschud in hun bestaande opvattingen. Maak de koppeling met het gezichtspunt van de ander en het verbinden met de ander.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel en verdraagzaamheid .

Thema Wereld

	Kennis	Vaardigheden	Attituden	Handelingsuggestie	Pedagogisch Handelen	Democratische basiswaarde
Groep 1/2	<u>Ik weet dat andere mensen uit andere landen anders leven.</u> Ik weet dat er in Nederland mensen wonen die niet uit Nederland komen.	Ik kan voorbeelden geven hoe andere mensen anders leven. <u>Ik kan 'goedemorgen juf' of 'hoi juf' zeggen als ik op school kom.</u> <u>Ik kan 'doei juf' of 'tot morgen juf' zeggen als ik naar huis ga.</u> Ik praat niet met volle mond.	Ik wil aardig zijn voor andere mensen.	1V. Gewoontes aanleren. Ga elke ochtend in de ingang van de deur staan. En groet de kinderen nadrukkelijk (met hand) Op deze manier leren de kinderen gewoonten. 2K. Website: Hé wie ben jij? (betaald materiaal) Ontdekboek dat kinderen (vanaf 3 jaar) laat kennismaken met de diversiteit van mensen en culturen aan de hand van twintig leeftijdgenootjes die ze meenemen door hun leven en antwoord geven op negen vragen. Op de website staan gratis te downloaden les- en werkbladen. https://hewiebenjij.nl/ (SLO, 2023)	1. Het aanleren (voeden) van gewoontes geeft structuur voor (kleine) kinderen. Jij als leerkracht maakt hierin het verschil en je bent het (niet perfecte) voorbeeld. → Gewoontes aanleren heeft alles met structuur te maken. Wees als leerkracht voorspelbaar en doe zoveel mogelijk hetzelfde. 2V. Met dit materiaal worden de kinderen gevoed met kennis over diversiteit en culturen. Ze worden hierdoor geschud en leren het gezichtspunt van de ander in te nemen. Zo verbinden ze zich aan de ander.	1. Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in begrip/respect 2. Je werkt alle democratische basiswaarden
Groep 1/2	<u>Ik weet dat er arme mensen zijn in Nederland en in andere landen.</u> Ik weet dat zendingsgeld geven hoort bij christelijk leven.	Ik kan vertellen wat het zendingsproject is.	Ik zorg voor arme mensen, bijvoorbeeld door mee te doen met een schoenendoosactie.	Filmpje: Moffel en Piertje over armoede -> voer een kringgesprek en koppel hieraan het zendingsdoel van de school. https://schooltv.nl/item/koekeloere-een-diner-voor-twee	De kinderen worden gevoed met kennis over armoede in Nederland en hoe de voedselbank werkt. Door er een zendingsdoel aan te koppelen, leren de kinderen zich te verbinden aan de ander .	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel en verantwoordelijkheidsbesef .
Groep 3/4	<u>Ik weet dat in andere landen</u>	Ik kan vertellen dat er overal op	Ik wil mij in zetten voor christenen in	Les: christenvervolgung, materiaal van Open Doors	De kinderen worden gevoed met kennis over vervolgde christenen over de hele wereld.	Je werkt aan de democratische

	<u>ook christenen wonen.</u> <u>Ik weet dat christenen worden vervolgd om hun geloof.</u>	de wereld christenen zijn. Ik kan voorbeelden noemen van christenvervolging.	andere landen, die niet veilig kunnen leven. Ik wil leven als een christen in een veilig land.	https://www.opendoors.nl/digitaal-kindermateriaal/	Door concreet met het lesmateriaal aan de slag te gaan, leren de kinderen zich te verbinden aan de ander.	basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel en verantwoordelijkheidsbesef.
Groep 3/4	Ik weet dat er in Nederland meerdere culturen zijn. Ik weet dat dit komt doordat mensen in een ander land willen wonen.	<u>Ik kan meerdere verschillende groepen mensen/culturen in Nederland benoemen.</u>	Ik wil zonder iets te vinden naar andere culturen kijken. Ik wil naar ideeën uit andere geloven of landen kijken en ik wil dit vergelijken met wat ik vind.	Lespakket religies in Nederland, met filmpjes http://www.jouwstad.nl/lespakketten/religie	Nederland is een multiculturele samenleving. Veel kinderen in Nederland komen hier niet mee in aanraking. Door middel van dit lespakket worden de kinderen gevoed en geschud door de informatie uit dit lespakket. De kinderen leren ook om te luisteren en het gezichtspunt van de ander in te nemen bij religies. ➔ Nederland is al een heel multicultureel land! ➔ Door deze filmpjes nemen de kinderen kennis van meerdere religies in Nederland. Neem er de tijd voor en spreek respectvol over andere religies.	Je werkt aan de democratische basiswaarden gelijkheid en solidariteit, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, afwijzen van discriminatie, en begrip/respect.
Groep 3/4	Ik ken landen waar veel mensen arm zijn.	<u>Ik kan vertellen waardoor er armoede is in sommige landen (bijvoorbeeld door oorlog, droogte etc.).</u>	Ik wil mensen helpen die weinig geld hebben helpen.	Lespakket natuurrampen https://www.rodekruis.nl/wat-kun-jij-doen/samen-in-actie/onderwijs/basisonderwijs/lespakket-woeste-wereld/	Via dit lespakket worden de kinderen gevoed met informatie over natuurrampen. Ze krijgen hier informatie over en leren wat het voor de ander betekent (gezichtspunt van de ander). ➔ Het Rode Kruis is betrokken bij heel veel wereldproblematiek. Bij deze link vind je een interessant lespakket over natuurrampen, maar kijk ook gerust verder op deze site.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel
Groep 3/4	Ik weet dat (mensen uit	Ik kan voorbeelden	Ik wil accepteren dat Nederland en			

	allerlei) landen aan elkaar verbonden zijn. Bijvoorbeeld door vakanties, geloven en spullen.	noemen hoe mijn leven verbonden is met de rest van de wereld. Bijvoorbeeld doordat mijn speelgoed of kleren zijn gemaakt in een ander land.	andere delen van de wereld elkaar nodig hebben.			
Groep 5/6	Ik weet verschillende voorbeelden van christelijke kerken in verschillende culturen. Ik weet wat zendings- en ontwikkelingsorganisaties doen.	Ik kan zorgen voor hulp aan christenen in andere delen van de wereld. Ik kan uitleggen wat zendingsorganisaties doen en waarom hun werk belangrijk is.	Ik wil mij inzetten voor christenen in andere landen.			
Groep 5/6	<u>Ik weet dat veel spullen uit andere landen komen en ik weet hoe deze spullen worden gemaakt.</u>	Ik kan vertellen waar mijn kleding en speelgoed worden gemaakt en wat voor problemen dit geeft voor de landen waar deze spullen vandaan komen. Ik kan korte- en lange	Ik wil andere of minder spullen kopen omdat ik weet waar mijn spullen worden gemaakt. Ik wil meedenken over oplossingen in gebieden waar armoede is.	Klokhuisvideo Ecologische voetafdruk Bekijk deze video over de ecologische voetafdruk en waar de je spullen vandaan komen. Doe daarna de Voetafdruk-test en maak de lesbrief! Hoeveel invloed heeft kopen op je ecologische voetafdruk? (schooltv.nl)	Via deze video en deze lesbrief leren de kinderen over hun eigen ecologische afdrak. Geef als leerkracht het (niet) perfecte voorbeeld. De kinderen worden gevoed met informatie. Stimuleer de kinderen om hun verantwoordelijkheid te nemen.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit, concreet gemaakt in bevordering van de autonomie en verantwoordelijkheidsbesef.

		termijnoplossingen bedenken voor problemen in arme landen.				
Groep 5/6	<u>Ik weet wat de Islam is en ik weet waar dit geloof voor staat.</u>	Ik kan de verschillen en overeenkomsten tussen het Christendom en de Islam uitleggen vanuit de Bijbel.	<u>Ik wil onderzoek doen naar overeenkomsten en verschillen tussen het Christendom en de Islam.</u>	1K Les Wereldreligies Onderzoek klassikaal de wereldreligies en ga vervolgens in groepjes aan de slag door een muurkrant/poster te maken over jouw wereldreligie. https://inmijnklas.nl/wereldreligies/	1K: Doordat leerlingen onderzoek doen naar wereldreligies worden ze gevoed met nieuwe informatie over wereldreligies. Zo kunnen leerlingen zich makkelijker met elkaar verbonden voelen. Hun creativiteit over dit onderwerp kunnen ze kwijt door een mooie poster te maken. Een mooie opdracht om leerlingen met bijvoorbeeld de Islam of andere wereldreligies aan de slag te laten gaan, om zo meer te weten te komen over wereldreligies.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel
Groep 5/6	<u>Ik weet wat Fairtrade producten zijn en waarom dit eerlijke producten zijn.</u>	<u>Ik kan Fairtrade producten herkennen en ik kan uitleggen waarom deze producten belangrijk zijn.</u>	Ik wil nadenken over de manier waarop iets is gemaakt, voordat ik het koop.	Projectkoffer Fairtrade van Driestar Educatief Een lessen serie over (h)eerlijke koffie en Aan tafel! Eerlijk over eten. https://www.driestar-educatief.nl/projectkoffer-fair-trade	Met deze projectkoffer leren (voeden) de kinderen dat hoe Fairtrade producten werken en hoe je hier op de wereld (niet perfecte voorbeelden) ziet van eerlijke handel. → Fairtrade is een bekend merk. → Leer de kinderen over het de betekenis van Fairtrade. Maar ook welke keuzes jij wel of niet bewust maakt om Fairtrade bezig te zijn.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid , concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel
Groep 7/8	Ik weet dat ik met buitenlandse talen met andere mensen kan praten.	Ik kan mij in het Engels voorstellen. Ik kan in het Engels vertellen over het christen zijn.	Ik wil zonder mening naar andere culturen kijken.	Lessen Engels uit de methode.	Met deze Engels lessen leren de kinderen de Engelse taal, ze worden hiermee gevoed .	n.v.t.
Groep 7/8	Ik weet dat economieën niet	Ik kan uitleggen hoe de Nederlandse	Ik wil nadenken over de voor- en nadelen van de			

	zonder elkaar kunnen.	economie verbonden is aan de economie van andere landen. Ik kan uitleggen hoe veiligheid en milieu ook buiten Nederland belangrijk zijn.	economische verbondenheid van alle landen.			
Groep 7/8	<u>Ik weet dat Nederland koloniën had en dat daar slavernij was.</u>	Ik kan vertellen over de koloniale geschiedenis van Nederland door een historische bril. Ik kan vertellen over de koloniale geschiedenis van Nederland door een Bijbelse bril.	Ik wil kritisch nadenken over het (koloniale) verleden van Nederland.	Boek: Iemand in het bijzonder – Arend van Dam In dit boek staan verhalen van verschillende dappere en stoere vrouwen, die ieder op hun eigen manier belangrijk zijn geweest voor Nederlandse geschiedenis. Allemaal hebben ze een belangrijke rol gespeeld in de emancipatie van de vrouw. https://krachtbronnen.nl/gratis-extra-materiaal/boekentips-verhalen-vol-inspiratie.html https://krachtbronnen.nl/verhalen-vol-inspiratie.html	Via dit mooie boek leren (voeden) de kinderen over vrouwen uit de geschiedenis die een belangrijke rol hebben gespeeld. De kinderen leren te luisteren en leren het gezichtspunt van de ander in te nemen. → Via dit boek leren de kinderen snel over allerlei dappere vrouwen. . Lees het voor en laat de kinderen ook onderzoekjes doen naar de vrouwen die in het boek worden genoemd.	Je werkt aan de democratische basiswaarde solidariteit , concreet gemaakt in begrip/respect .
Groep 7/8	Ik weet dat de meeste christenen buiten Europa wonen. Ik weet een paar landen waar christenvervolging is.	Ik kan vervolgte christenen ondersteunen.	Ik wil iets betekenen voor vervolgte christenen.			

Groep 7/8	Ik weet dat landen samenwerken in organisaties, zoals de EU en NAVO.	Ik kan uitleggen wat internationale verbanden als de EU en NAVO doen. Ik kan een gesprek voeren over de voor- en nadelen van internationale verbanden als EU en NAVO.	<u>Ik wil nadenken over de rol van Nederland in internationale samenwerking tussen landen.</u>	1A les Vrede en veiligheid – Nuffic Lesidee voor de bovenbouw - Vrede en veiligheid (nuffic.nl)	In deze les van Nuffic leren de kinderen dat vrede en veiligheid niet vanzelfsprekend is (voeden). Ze doen onderzoek naar internationale samenwerking en maken hierbij eigen ideeën (creativiteit).	Je werkt aan de democratische basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel, verdraagzaamheid, begrip/respect en verantwoordelijkheidsbesef en het afwijzen van onverdraagzaamheid.
Groep 7/8	<u>Ik weet de gewoontes van andere wereldgodsdiensten.</u>	Ik kan uitleggen wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen het Boeddhisme, Hindoeïsme en het Christendom. Ik kan deze verschillen vanuit de Bijbel bekijken.	Ik wil met respect in gesprek gaan met mensen die een ander geloof hebben dan ik.	Boek: Over engelen, goden en helden – Janny van der Molen In dit boek worden voorbeeldfiguren uit verschillende levensbeschouwingen belicht. Profeten, goden en engelen die iets belangrijks hebben voorgedaan. Zij waren dus de eersten en daarmee een voorbeeld voor velen, toen én nu. Met het lezen van deze verhalen raken kinderen bovendien vertrouwd met verschillende religies die de wereld kent. https://krachtbronnen.nl/verhalen-vol-inspiratie.html	Door het samen lezen van deze mooie boeken leren de kinderen dat culturen en religies leiden tot verbinding. Het kind worden gevoed over andere religies en culturen en leren zo naar elkaar te luisteren en leren om het gezichtspunt van de ander in te nemen. → Via dit boek leren de kinderen snel over allerlei godsdiensten. Lees het voor en laat de kinderen ook onderzoekjes doen naar de mensen die in het boek worden genoemd.	Je werkt aan de democratische basiswaarde gelijkheid, concreet gemaakt in gelijkheidsbeginsel.

Methoden voor burgerschap

Methoden	Leerjaren	Omschrijving
Kwink voor burgerschap en mensenrechten Kwintessens - College voor de Rechten van de Mens <i>Betaald</i> (SLO, 2023)	Groep 1-8	Leerlijn burgerschap en mensenrechten, voor onder-, midden- en bovenbouw. Volledig online en gratis te downloaden lessen. Totaal 33 lessen, 11 per bouw (lesschema). Thema's voor onderbouw: Hulp nodig; Wie is de baas?; Anders zijn, hetzelfde mogen; Iedereen naar school; Houd het schoon; Het gezin; Racisme; Je zegje doen (verkiezingen); Mediawijsheid; Hoe groot is jouw wereld; Technologisch burgerschap. Elke les heeft als basis een animatie of filmpje. Voor de onderbouw spelen de verhalen zich af op boerderij 'De Kakelhoeve'.
Spiegelbeeld, Burgerschap voor het jonge kind De Rijke Leeromgeving 2018 <i>Betaald</i> (SLO, 2023)	Groep 1-3	Lespakket met 55 burgerschapslessen voor groep 1, 2 en 3. Met ruim 40 bijlagen met pictogrammen, zoekkaarten, rollenspelkaarten, stappenplannen, dilemmakaarten, luisterregels, kleurenkaarten, vertel- en babbelkaarten, filosofiekaarten een bordspel en een Kelsey pop. De thema's van Spiegelbeeld gaan over anders zijn, vriendschap, onzekerheid, diversiteit en zelfvertrouwen. Het prentenboek Spiegelbeeld staat centraal. Er wordt aandacht besteed aan interactief voorlezen en begrijpend luisteren. En kan een kinderteatervoorstelling worden aangevraagd en/of aansluitende dansexpressielessen.
Kleine Grote Denkers, Filosofie op de basisschool Kleine Grote Denkers <i>Betaald</i> (SLO, 2023)	Groep 1-8	Leerlijn voor burgerschapsvaardigheden in groep 1 t/m 8. De leerlijn is opgebouwd uit spellen waarmee kinderen denk- en burgerschapsvaardigheden opdoen door met elkaar in gesprek te gaan. De spellen van de Verwondermethode en de Denkmatt kunnen daarbij ingezet worden. Daarnaast leren leerkrachten, door de aanpak van Kleine Grote Denkers, om met een onderzoekende houding denkvragen te stellen i.p.v. weetvragen.

Bijlage 1

Gesprekskaart bij het jeugdjournaal

JEUGDJOURNAAL NABESPREKEN

ALGEMEEN BEGRIIP

- Wat was het belangrijkste nieuwsitem dat je hebt gezien?
- Welke feiten werden genoemd in het nieuwsbericht?
- Wat vond je het meest interessant of verrassend?

REFLECTIE

- Hoe voel je je over het nieuws(item) dat je hebt gezien?
- Denk je dat dit nieuws(item) invloed heeft op mensen? Zo ja, op wie en hoe?
- Zou je zelf iets willen veranderen of doen na het zien van dit nieuws(item)? Wat en waarom?

PERSOONLIJKE CONNECTIE

- Herken je iets van het nieuws(item) in je eigen leven of in de buurt?
- Ken je iemand die betrokken is bij het onderwerp van het nieuws(item)?
- Hoe denk je dat dit nieuws(item) van invloed kan zijn op jou of mensen die je kent?

OORZAAK EN GEVOLG

- Wat denk je dat de oorzaak is van het nieuws(item) dat je hebt gezien?
- Wat kunnen mogelijke gevolgen zijn van wat er is gebeurd?
- Zijn er manieren waarop dit nieuws(item) kan worden voorkomen in de toekomst?

PERSPECTIEF

- Denk je dat iedereen hetzelfde over dit nieuws(item) denkt? Waarom wel of niet?
- Hoe denk je dat mensen in andere delen van de wereld hierop zouden reageren?
- Zou je hetzelfde nieuws(item) anders hebben gebracht?

BURGERSCHAPSVAAARDIGHEDEN

- Welke rol denk je dat mensen kunnen spelen om te helpen of bij te dragen aan het oplossen van het probleem dat in het nieuws(item) wordt besproken?
- Wat zou jij doen als je in een vergelijkbare situatie zou zijn?
- Hoe kunnen we als samenleving bijdragen aan een positieve verandering m.b.t. dit nieuws(item)?

KRITISCH DENKEN

- Heb je het gevoel dat het nieuws(item) eerlijk en evenwichtig was?
- Wat zou je nog meer willen weten over dit onderwerp?
- Welke bronnen zou je kunnen raadplegen om meer te weten te komen?

Bronvermelding

Gouwe Academie & Driestar onderwijsadvies. (2018). *Handelingssuggesties Zien!: Versie*

zomer 2019. Gouwe Academie. Geraadpleegd op 2 februari 2024, van

<https://www.gouwe-academie.nl/getmedia/8ef9b1b8-2dc8-4075-9409-4b7567a57193/0000-Handelingssuggesties-Zien-zomer-2019-Totaal-incl-voorkant-en-inhoudsopgave.pdf>

Ossewaarde, A. (2022). *Pedagogisch Handelen - Persoonsvorming: Op welke manier kan je als opvoeder persoonsvorming bij kinderen en jongeren stimuleren, uitlokken en bevorderen vanuit een christelijk perspectief?* [E-book]. Driestar educatief / Gouwe Academie.

Memorie van toelichting Wet Actief burgerschap (2019). Wijziging van een aantal

onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs - Parlementaire monitor.

<https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvi5epmj1ey0/vl40nzudcypw>

SLO. (2023, augustus). *Burgerschap: Programma's en (thematische) lespakketten peuters-kleuters*. Jonge Kind SLO. Geraadpleegd op 1 maart 2024, van

<https://jongekind.slo.nl/programma/>. Burgerschap. Programma's en (thematische)

lespakketten peuters-kleuters. SLO, augustus 2023. Titel – Uitgever – Jaar van . . .